

УДК 658.114.5

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ФАХОВИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ

МИХАЙЛО МІНЕНКО,
к.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту ЗЕД
Національного університету харчових технологій

***Анотація.** Поширення інституціонального підходу характерне сьогодні для більшості областей гуманітарних знань. Інститути, які раніше були об'єктом дослідження переважно правознавців і соціологів, стали предметом економічної науки, антропології, політології. Найбільш активно інституціональний підхід розвивається в економіці, як у найбільш прагматичній із всіх суспільних наук. Економісти, незадоволені поясненнями і прогнозами класичного підходу, пропонують нові інституціональні концепції. Лідерами тут виступають представники американської й західноєвропейської шкіл.*

Під «інститутами» розуміються правила гри, створені у суспільстві людьми, що організують певним чином взаємодії між ними. Інститути відрізняються від організацій, оскільки останні являють собою соціальні форми, у яких часто закріплюються і реалізуються, в остаточному підсумку, ті або інші інститути. Інститути розділяються на науковцями на формальні й неформальні. Під формальними інститутами розуміються «писані» і підтримувані державними органами правила поведінки, а під неформальними - звичаї, традиції, звички й т.д.

Відмінність сучасного поняття «інститут» як від колишніх «інституцій», або законів, що досліджувалися правознавцями, так і від звичаїв і традицій, які постійно є об'єктом вивчення для антропологів і етнографів, полягає в наступному. Інститут являє собою нероздільну єдність формальних і неформальних правил. Без інституту неможливе функціонування суспільства як цілісного організму. При такому понятті інституту, інституціональне дослідження дійсно може бути спрямоване на вивчення сутнісних властивостей суспільства, а не на розгляд самих різних, часом випадкових і короткочасних, явищ суспільного життя [1].

Поняття «інститут» (від латинського *institutum* - встановлення, установа) запозичено вченими-економістами з юриспруденції. Сутнісними характеристиками даної категорії виступають як юридичні норми, так і порядки встановлення взаємозв'язку між

ними. Це дозволяє впорядкувати (регламентувати) відносини між суб'єктами права з метою надання їм сталого характеру, для чого й створюються відповідні організаційні структури й органи контролю. Сталими й визнаними в юридичній науці вважаються інститути власності, спадковості (спадкування прав), договірних відносин (контрактів) і т.п.

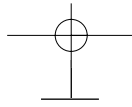
Аналіз публікацій та досліджень

Економічні й соціологічні доктрини інституціоналізму й неоінституціоналізму ґрунтуються на ідейній спадщині класичного економічного лібералізму (А.Сміт і Д.Рікардо), регульованої державою ринкової економіки (кейнсіанство), філософії позитивізму й солідарності (О.Конт, Е.Дюркгейм), теорії керуючих (бюрократичних) організаційних структур (М.Вебер), теорії прав власності (Р.Коуз, А.Алчіан), теорії суспільного вибору (К.Ерроу, Дж.Бьюкенен), нової економічної теорії (Д.Норт), теорії агентів (Д.Стігліц), трансакційної організації (О.Уільямсон).

Інституціоналізм розглядає механізми й зв'язки суб'єктів ринкових відносин, оцінює їх поведінку щодо виконання норм (формальних і неформальних), дає оцінку ефективності структур (інститутів). Одночасно йде пошук нових інституціональних форм, що відповідають не тільки базовим, але й додатковим по відношенню до них економічним інститу-

там, а саме - приватної власності, конкуренції, прибутку й ін. Таким чином, головним завданням сучасних економічних реформ виступає побудова прогресивної конфігурації оновлених інституціональних форм. У рамках інституціонального підходу, ринок розглядається як певна інституціональна структура, що охоплює закони, правила гри і, що найбільше важливо, певний тип поведінки, відносин і зв'язків. Все інше - це не-ефективна імітація ринкової діяльності, це інерція розвитку, стихія, що не піддається поки регулюванню з боку суспільства й держави.

Розвиток інституціоналізму характеризується, на наш погляд, трьома хвилями. Перша - «старий» інституціоналізм (1898-1940), її представники Т.Веблен, У.Мітчелл, Дж. Коммонс, У. Гамільтон, друга - «нова інституціональна економіка» (70-і роки) - Р. Коуз, М.Олсон, Р.Познер, О. Уільямсон, Г. Демзец, Р. Нельсон, С. Уінтер та ін., третя хвиля - «новітній інституціональний підхід» до вивчення суспільства й господарства (90-і роки) - Д.Норт, Дж. М. Ходжсон [2]. «Дерево» сучасного інституціоналізму утворюють два наукових напрямки - неоінституціональна економіка (Рональд Коуз) і нова інституціональна економіка (Дуглас Норт). У ряді концепцій, що відносяться до неоінституціоналізму, розробкою теорії суспільного вибору займалися Дж.Бьюкенен, Г.Таллок, М.Олсон; теорією прав власності - Р.Коуз, А.Алчіан, Г.Демсец [3].

Інститути у своїй сукупності утворюють інституціональну структуру суспільства й економіки. Вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії - будь то в політиці, соціальній сфері або в економіці, впливають на функціонування соціально - економічних систем. «Інститути, - пише Дуглас Норт, - створюють базові структури, за допомогою яких люди протягом всієї історії домоглися порядку й у такий спосіб знизили ступінь своєї непевності». Інститути по Д. Норту - це «правила гри» у суспільстві, або створені людиною обмежувальні рамки, які організують відносини між людьми [4]. Вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії в політиці, соціальній сфері, в економіці. Інститути впливають на функціонування економічних систем, утворюючи інституціональну структуру суспільства й економіки.

У складі інститутів Д. Норт виділяє три головних складові:

1. Формальні правила (конституції, закони, адміністративні акти, офіційно закріплені норми права).
2. Неформальні обмеження (традиції, звичаї, договори, угоди, добровільно взяті на себе норми поведінки, неписані кодекси честі, достоїнства, професійної самосвідомості та ін.).
3. Механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, міліція й т.д.).

Інститути створюються людьми. Люди розвивають і змінюють інститути. Інститути впливають на економічний процес тим, що впливають на підтримку обміну й виробництва. Інституціональні зміни визначають те, як суспільство розвивається в часі. Вони є ключем до розуміння історичних змін. Роль інститутів - зменшення невизначеності (структурування повсякденного життя) шляхом встановлення стійкої (хоча й не обов'язково ефективної) структури взаємодії між людьми; організація взаємин між людьми; визначення й обмеження набору альтернатив, які є в кожній людини.

Формальні й неформальні правила, норми відносин і механізми їх що реалізують (способи забезпечення їхньої

реалізації) утворюють у сукупності інституціональну основу керування суспільним розвитком. Інститути визначають і обмежують набір альтернатив, які є в кожній людини, вони містять у собі всі форми обмежень, створених людьми для того, щоб дати певну структуру людським взаєминам. Інституціональні передумови впливають на те, які саме організації виникають, і на те, як вони розвиваються. Але у свою чергу й організації впливають на процес зміни інституціональних рамок.

Інститути розвиваються: одні сприяють росту, інші - падінню продуктивності. Тим самим вони формують можливості, якими користуються члени суспільства. Організації створюються для того, щоб використовувати ці можливості, і у міру свого розвитку організації міняють інститути.

Із численних робіт самого Д.Норта і його послідовників вимальовується широка концепція інститутів і інституціональної динаміки, що опирається на поняття прав власності, трансакційних витрат, контрактних відносин і групових інтересів і самих загальних закономірностей, що претендує на пояснення, розвитку людського суспільства. Завдяки освоєнню економічною наукою цих понять стало можливо вивчення інституціональної структури виробництва. Інституціональне середовище задає систему стимулів (позитивних і негативних), направляючи діяльність людей по певному руслу. Сильні інститути, що забезпечують нормальну роботу ринкових механізмів, набагато важливіші для успіху трансформації, ніж радикальність і темпи лібералізації. Саме слабкість інститутів стала тим підґрунтям, на якому відбулися гігантське збільшення масштабів тіньової економіки; падіння частки державних доходів у ВВП; невиконання державою зобов'язань по перерозподілу матеріальних благ; нагромадження неплатежів по заробітній платі; криміналізація й ін.

Відповідно до тенденцій розвитку світової економіки, відбуваються зміни у розвитку вітчизняної економіки. Значну роль у цьому процесі починають відігравати фахові об'єднання різних сфер і галузей

діяльності. Дослідження діяльності фахових об'єднань, у першу чергу, пов'язані з об'єктивною оцінкою їх рівня інституційної спроможності сьогодні та визначенням шляхів поетапного покращення їх фаховості завтра.

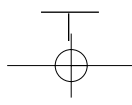
Автор вважає, що рівень інституційної спроможності та рівень фаховості такого об'єднання повинні визначатись за взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими вимогами. Відповідність конкретним вимогам інституційної спроможності дасть можливість стверджувати про відповідний рівень фаховості і навпаки - відповідний рівень фаховості буде відповідати відповідному рівню інституційної спроможності і можливості ефективно виконувати функції саморегульованого формування.

Державні органи законодавчої і виконавчої гілок влади, професійні об'єднання та всі заінтересовані сторони повинні створювати належні умови, щоб забезпечити необхідний збалансований еквівалент між інституційною спроможністю, рівнем фаховості та необхідністю саморегулювання окремих сфер чи галузей діяльності. Розуміння необхідності такого збалансованого еквіваленту призведе до об'єктивного розмежування повноважень всіх учасників процесу та законодавчо-нормативного закріплення цих повноважень зачіткою визначеними правами і обов'язками.

Результати дослідження

Сьогодні в економіці України такого збалансованого еквіваленту між державою, виробником та іншими заінтересованими сторонами не створено. Саме тому, ефективність діяльності як державних органів, так і діючих фахових об'єднань достатньо низька: держава намагається створити необхідні умови інституційності для суб'єктів господарювання, але не має необхідного бажання, розуміння і потенціалу, а фахові об'єднання бажать і можуть створювати такі умови, але відсторонені від цього процесу і не мають законодавчо визначених повноважень. Це і є, на думку автора, однією із головних причин балансування вітчизняної економіки на межі виживання.

Такі висновки автора підтверджу-

ють дослідження, які були проведені у 2004 році Лужанською Т., що опубліковані у збірнику робіт «Актуальні питання аграрної політики» [5], а також дослідження Української асоціації Маркетингу у 2007 і 2008 роках [6,7].

Т.Лужанською у ході проведення дослідження рівня організаційної спроможності фахових громадських організацій було опитано 18 об'єднань, а саме:

- ♦ Асоціація фермерів і приватних землевласників України;
- ♦ Асоціація «Союз птахівників України»;
- ♦ Асоціація страховиків в аграрному секторі економіки України;
- ♦ Асоціація «Укроліапром»;
- ♦ Всеукраїнський союз сільськогосподарських підприємств;
- ♦ Всеукраїнське громадське об'єднання «Українська аграрна конфедерація»;
- ♦ Всеукраїнська ліга сприяння розвитку ринку землі;
- ♦ Всеукраїнська спілка власників земельних і майнових паїв;
- ♦ Національна асоціація агроторгових домів;
- ♦ Національна асоціація виробників м'яса та м'ясопродуктів України «Укрм'ясо»;
- ♦ Національна асоціація цукровиків України «Укрцукор»;
- ♦ Національна спілка сільськогосподарських кооперативів;
- ♦ Національна спілка виробників продукції виноградарства і садівництва;
- ♦ Селянська спілка України;
- ♦ Спілка молочних підприємств України;
- ♦ Українська асоціація захисту рослин;
- ♦ Українська зернова асоціація;
- ♦ Українська ліга підприємців АПК.

На думку автора, рівень організаційної спроможності фахових громадських організацій, які було покладено в основу дослідження Лужанською Т., прямо пов'язаний з рівнем інституційної і фахової спроможності, які при певних об'єктивних умовах, можуть забезпечувати са-

морегулювання сфер і галузей діяльності, що представляють досліджувані формування.

Досліджені фахові громадські об'єднання характеризуються достатньо високим ступенем організаційного розвитку, мають ефективну структуру керівництва, необхідне ресурсне забезпечення, прозорі у своїй діяльності, співпрацюють з державними органами законодавчої і виконавчої влади та іншими заінтересованими сторонами. Для опитування було застосовано адаптовану до специфіки дослідження модель для визначення організаційної спроможності неурядових організацій, яка розроблена Інститутом сталих спільнот. Модель містить 6 компонентів, які можуть характеризувати фахове об'єднання з точки зору:

- ♦ практикування стратегічного менеджменту;
- ♦ ефективності структури керівництва;
- ♦ залучення підлеглих до прийняття рішень;
- ♦ стратегії залучення коштів;
- ♦ відповідності фінансової системи управління стандартам бухгалтерського обліку;
- ♦ наявності розвинутої процедури менеджменту.

За результатами проведеного дослідження було зроблено наступні висновки:

- ♦ фахові громадські організації в аграрному секторі економіки України в значній своїй частині пройшли шлях становлення і сьогодні мають високу внутрішню організаційну спроможність;
- ♦ процес діяльності фахових громадських об'єднань в аграрному секторі розпорошений, невпорядкований, нецілеспрямований. Тому характер їх взаємовідносин з органами державної влади носить фрагментарний характер;
- ♦ функціонування та діяльність фахових громадських організацій аграрного сектора законодавчо не визначені. Відсутність чіткого законодавства для визначення взаємодії

органів державної влади та професійних об'єднань, непрозорість вироблення державної політики, взаємна недовіра сторін є серйозними перешкодами на шляху формування нової культури партнерства влади і громадськості;

- ♦ для посилення ролі фахових громадських організацій у розробленні актуальних питань аграрної політики потрібен механізм взаємодії держави і громадських об'єднань, що, в свою чергу, потребує вдосконалення кваліфікації обох сторін процесу.

У 2007 році в рамках спільного проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» Всеукраїнська громадська організація «Українська Асоціація Маркетингу» провела дослідження.

Одним із основних напрямків якого було встановлення сучасних ознак інституційної спроможності всеукраїнських та регіональних організацій. Автори Лилик І.В. та Лилик С.В., базуючись на досвіді проведених інтерв'ю з респондентами дослідження, виділили 10 основних критеріїв інституційної спроможності, а саме:

1. Наявність власної фінансової основи для діяльності.

В якості такої основи автори запропонували розглядати наявність сплати членських внесків, надходжень від власної статутної діяльності, приватних пожертв.

Під останнім розуміються пожертви як фізичних, так і юридичних осіб, за винятком дотацій з державного бюджету чи бюджету органів місцевого самоврядування. У випадку консюмеристських організацій — також за винятком прямих пожертв від суб'єктів господарювання.

Лише за наявності такої фінансової основи можна твердити про існування інституційної діяльності незалежно від реалізації грантових програм, та про реальну суспільну основу для діяльності даної громадської організації.

Пропонується власну фінансову базу організації вважати достатньою, якщо три вказаних джерела коштів (або одне чи два з них) забезпечують:

- ♦ не менше половини (понад 50%) загальних надходжень організації, або ж складають суму не менше 100 тисяч гривень на рік у випадку всеукраїнської організації, чи менше 10 тисяч гривень на рік у випадку регіональної організації.

2. Обіг коштів в організації за підсумками останнього календарного року.

За оцінками респондентів, у випадку всеукраїнської організації утримання центрального офісу (оплата оренди приміщення площею хоча б 20-50 кв.м, послуг зв'язку, канцелярських витрат тощо) та оплата праці принаймні 3-х постійних працівників за умови ведення певної статутної діяльності, разом зі сплатою обов'язкових податків, не може становити менше 100 000 гривень на рік (тобто близько 8500 гривень на місяць). Саме такий рівень сукупного обігу коштів пропонується у даному випадку вважати нижньою межею фінансової спроможності організації.

У випадку регіональної організації, стандарти фінансового забезпечення значно нижчі. Керівники і штатні працівники організацій — це переважно люди, що мають інші основні чи додаткові джерела існування. Наприклад, керівником може бути місцевий депутат або працівник державної установи, працівниками — помічники депутата, підлеглі або пенсіонери тощо. Офіси часто знаходяться в державних установах, а їх утримання коштує організації символічні суми. Тому для регіональної організації межею певної фінансової спроможності пропонується вважати обіг коштів не менше 10 000 гривень на рік.

3. Диверсифікація напрямків діяльності організації.

З метою виконання статутних завдань організація має виконувати різні програми діяльності (проведення конференцій, семінарів, тренінгів; розробка стандартів, етичних кодексів, кваліфікаційних вимог; випуск друкованих періодичних та неперіодичних видань, підтримка сайтів; моніторинг законодавства, споживчої та/або виробничої активності; реалізація цільових проектів тощо). Діяльність організації пропо-

нується вважати диверсифікованою, якщо формування реалізує у сукупності не менше 5-ти напрямків діяльності або цільових проектів у випадку всеукраїнської організації, та 3-х — у випадку регіональної організації.

4. Диверсифікація нормативної бази діяльності.

Статуту визначають основні організаційні та програмні засади організацій, проте не можуть і не призначені регламентувати в деталях усі сторони їх діяльності. Тому по мірі нагромадження досвіду, розбудови структури та членської бази, ускладнення форм і методів діяльності організації розбудовують нормативну основу своєї діяльності. З цією метою приймаються додаткові документи, що регламентують діяльність керівних та виконавчих органів, порядок сплати членських внесків, використання коштів, порядок вступу і виходу з організації, програми діяльності на певний період тощо.

Інший рівень розбудови нормативної бази — це розробка і затвердження документів, що сприяють саморегулюванню галузі або профільного для організації сектору діяльності, і мають певний зобов'язуючий характер для членів організації — фізичних та юридичних осіб. Це можуть бути галузеві стандарти діяльності, виробничі стандарти, етичні кодекси тощо.

Пропонується нормативну базу діяльності організації вважати диверсифікованою, якщо затверджено, окрім Статуту, принаймні 1 документ, що регламентує діяльність організації або призначений впливати на розвиток саморегулювання галузі.

5. Організаційно-кадрова основа діяльності.

Послідовне виконання статутних завдань ефективно за наявності в організації кваліфікованого постійного штатного персоналу. Пропонується організаційно-кадрову основу діяльності організації вважати мінімально достатньою за умов:

- ♦ в штаті всеукраїнської організації є мінімум 3 працівника, а у штаті регіональної організації — мінімум 2 працівника, для яких ця робота є основною;
- ♦ в організації існує принаймні 1 документ, що регулює кадрову політику;

- ♦ для вказаного мінімуму працівників є обладнані робочі місця та наявне технічне забезпечення.

6. Випуск друкованих періодичних та неперіодичних видань.

Цей показник значною мірою визначає присутність організації в інформаційному полі України, відповідно до галузі чи територіальної сфери її діяльності. Пропонується вважати достатнім, якщо досліджена організація видає принаймні 1 періодичне друковане видання, а також принаймні один раз на декілька років — 1 неперіодичне друковане видання.

7. Підтримка власного сайту організації.

Поряд з випуском друкованих видань цей показник визначає позиції організації в інформаційному полі, сприяє прозорості в її діяльності (зокрема, забезпечує доступ до статутних документів, контактних даних, до інформації про діяльність тощо). На 2007 рік наявність сайту пропонується вважати обов'язковою умовою інституційної спроможності як всеукраїнської, так і регіональної організації.

8. Досвід експертної діяльності.

Це важлива інституційна функція громадської організації незалежно від галузі та територіальної сфери діяльності. Частота виконання, спектр замовників експертних оцінок свідчать про суспільну затребуваність організації, визнання її фахового авторитету тощо. Пропонується вважати достатнім, якщо організація виступає експертом з питань захисту інтересів споживачів / суб'єктів господарювання / своїх членів хоча б 1 раз на рік (у випадку всеукраїнських організацій) або ж 1 раз на декілька років (у випадку регіональних організацій).

9. Членство в міжнародних об'єднаннях.

Даний показник важливий для всеукраїнських організацій. Це один з індикаторів готовності організації визнавати чинні європейські та світові стандарти і норми діяльності, сприяти розвитку саморегулювання своєї галузі чи сектору діяльності відповідно до таких стандартів і норм. Пропонується вважати достатнім по-

Таблиця 1

Встановлені показники інституційної спроможності
досліджених всеукраїнських організацій

Організації	Критерії інституційної спроможності									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ВГО «Дія»	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+
ВГО «Всеукраїнська рекламна коаліція»	+	+	+	+	+	-	+	+	-	-
ВГО «Всеукраїнська асоціація пенсіонерів»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Українська асоціація якості	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+
Міжнародне товариство прав людини – Українська секція	-	+	+	+	-	-	+	+	+	+
Українська асоціація меблевиків	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-
Українська асоціація підприємств легкої промисловості	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ВГО «Мама-86»	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+
ВГО «Асоціація правників України»	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
Асоціація «Укроліяпром»	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
ВГО «Українська ліга зі зв'язків із громадськістю»	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-
Всеукраїнська спілка ГО «Асоціація страхувальників України»	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-
ВГО «Союз споживачів України»	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
Союз Українок	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Українська асоціація хутровиків	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-

Джерело: [6,55]

казником спроможності, якщо організація є членом принаймні 1 міжнародного об'єднання.

10. Досвід роботи «гарячих ліній».

Цей показник має значення з огляду на специфіку споживчої сфери, і особливо для регіональних організацій, чия головна місія – захищати права споживачів (фізичних осіб). Пропонується вважати достатнім показником, якщо організація мала у минулому або має зараз досвід застосування принаймні 1 «гарячої лінії».

Було досліджено 15 всеукраїнських організацій (табл.1):

У таблиці 1 серед критеріїв інституційної спроможності для всеукраїнських формувань визначено:

1 – наявність власної фінансової основи для діяльності;

2 – обіг коштів в організації за підсумками останнього календарного року;

3 – диверсифікація напрямів діяльності організації;

4 – диверсифікація нормативної бази діяльності;

5 – організаційно-кадрова основа діяльності;

6 – випуск друкованих періодичних та неперіодичних видань;

7 – підтримка власного сайту організації;

8 – досвід експертної діяльності;

9 – членство в міжнародних об'єднаннях;

10 – досвід роботи «гарячих ліній».

Також було досліджено 20 регіональних організацій (табл.2):

У таблиці 2 серед критеріїв інституційної спроможності для регіональних формувань визначено:

1 – наявність власної фінансової основи для діяльності;

2 – обіг коштів в організації за підсумками останнього календарного року;

3 – диверсифікація напрямів діяльності організації;

4 – диверсифікація нормативної бази діяльності;

5 – організаційно-кадрова основа діяльності;

6 – випуск друкованих періодичних та неперіодичних видань;

7 – підтримка власного сайту організації;

8 – досвід експертної діяльності;

9 – досвід роботи «гарячих ліній».

На думку автора даної статті всі досліджені організації проводять роботу у напрямку підвищення своєї фаховості і організаційної спроможності через досягнення відповідних показників інституційної спроможності. Проте інституційна спроможність досліджених організацій є дуже різною як між регіональними та всеукраїнськими, так і всередині обох груп. Це пояснюється як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами, які впливають на рівень фаховості кожної із досліджених організацій.

Рівень фаховості та паралельно рівень інституційної спроможності і можливість виконувати функції саморегулювальної організації напряму пов'язані з рівнем фаховості керівництва організації, їх розумінням інституційності, фаховості, організаційної спроможності та саморегулювання.

Крім того, ці взаємопов'язані показники залежать від умінь, можливостей і бажання їх досягати, а також від встановлених конкурентних умов їх необхідності для суспільства та державних інституцій. Автор переконаний, що тільки поєднавши умінь, можливості, бажання та необхідність можна створити середовище в якому громадське об'єднання або буде фаховим, інституційно спроможним і саморегульованим, або ж знову буде балансувати між бажаннями одних і нібито нерозумінням інших. Подальші дослідження автора, його практичний досвід і дослідження Асоціації Маркетингу підтверджують ці висновки.

Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація Маркетингу» у 2008 році провела цільове дослідження рівня інституційної спроможності та напрямів розвитку галузевих формувань, обсяг генеральної сукупності якого становить понад 500 діючих галузевих фахових організацій. Основна вибірка склала 30 організацій,

Таблиця 2

Встановлені показники інституційної спроможності досліджених регіональних організацій

Організації	Критерії інституційної спроможності								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Науково-дослідний центр незалежних споживчих експертиз «Тест»	-	-	+	+	-	+	+	+	+
Ресурсний центр «Споживач» (м.Одеса)	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Одеська регіональна спілка захисту споживачів	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Центр незалежних споживчих експертиз (м.Одеса)	+	+	+	+	+	+	+	-	+
Комітет сприяння захисту прав дитини (м.Київ)	-	+	+	-	+	-	+	+	+
Полтавський регіональний центр захисту прав споживачів	+	-	+	+	-	-	-	+	-
Томашпільська районна асоціація споживачів	-	-	+	+	-	-	-	-	-
Товариство споживачів Хмельницької області	+	+	+	+	+	-	-	+	+
Молодіжний інформаційно- консультативний центр «Світ споживача»	+	-	+	-	-	-	-	-	-
Конотопське міське товариство споживачів і платників податків «Гідність»	+	+	+	-	-	-	-	+	+
Ліга «Укршкірвзуттяпром»	+	+	+	+	+	+	-	+	-
Сумське обласне товариство захисту прав споживачів	+	?	+	-	+	-	-	-	+
Асоціація товариств споживачів м.Кривий Ріг	+	?	+	+	-	-	-	+	+
Маріупольське міське товариство споживачів	-	-	+	-	-	+	-	-	+
Краматорське міське товариство споживачів «Сприяння»	+	?	+	+	-	+	+	+	+
Донецьке обласне товариство споживачів	+	+	+	-	-	-	+	-	+
Чернівецьке міське товариство захисту прав споживачів «Порядність»	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Дніпропетровське обласне громадське об'єднання по захисту прав людини «Адвокат»	+	+	+	-	+	+	-	+	+
Вінницьке обласне об'єднання «Споживач»	+	-	+	-	-	-	-	+	-
Дніпропетровська асоціація споживачів, захисту прав вкладників та акціонерів	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: [6, 56 - 57]

що представляють різні сфери та галузі діяльності. По факту було досліджено 20 формувань, а саме:

- ♦ ВГО «Туристична Асоціація України»;
- ♦ Асоціація кадрових агенцій України;
- ♦ Асоціація «Виноградари та виногради в Україні»;

- ♦ Українська асоціація директ-маркетингу;
- ♦ Всеукраїнська асоціація комп'ютерних клубів;
- ♦ Асоціація міжнародних експертів України;
- ♦ Громадське об'єднання «Український клуб аграрного бізнесу»;

- ♦ Професійна асоціація реєстраторів та депозитаріїв;
- ♦ Об'єднання «Спілка молочних підприємств України»;
- ♦ Асоціація «Українська будівельна асоціація»;
- ♦ Українська асоціація виробників хімічних джерел струму «ХДС України»;
- ♦ Всеукраїнська благодійна організація «Українська асоціація видавців та книго розповсюджувачів»;
- ♦ Громадська організація «Виставкова федерація України»;
- ♦ Асоціація фахівців з нерухомості (ріелторів) України;
- ♦ Асоціація «Українська Асоціація Меблевиків»;
- ♦ ВГО «Українська асоціація маркетингу»;
- ♦ ВГО «Всеукраїнська рекламна агенція»;
- ♦ Всеукраїнська професійна громадська організація «Спілка аудиторів України»;
- ♦ Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України»;
- ♦ Національна асоціація кредитних спілок України.

Вузловими проблемами дослідження діяльності діючих формувань було визначено:

- ♦ законодавче регулювання діяльності;
- ♦ фінансове та матеріально-технічне забезпечення;
- ♦ інформаційні ресурси;
- ♦ кадрове забезпечення галузей;
- ♦ взаємовідносини з органами державної влади.

Результати дослідження показали, що основними недоліками щодо забезпечення інституційної спроможності об'єднань на сучасному етапі функціонування виступають:

- ♦ небажання держави, з однієї сторони, делегувати повноваження фахових об'єднанням, та неготовність самих формувань, з іншої сторони, виконувати функцію саморегулювання сфери чи галузі діяльності;
- ♦ відсторонення професійних організацій від процесу підготовки кадрів для їх сфер та галузей діяльності;
- ♦ ведення статутної діяльності лише на центральному рівні;

- ◆ незбалансована система фінансового та матеріально-технічного забезпечення;
- ◆ обмежені інформаційні ресурси;
- ◆ неузгоджена прозорість діяльності;
- ◆ відсутність правового поля, що забезпечує інституційну спроможність, визнає фаховість і створює умови для саморегулювання сфер та галузей діяльності;
- ◆ опосередкована участь у створенні законодавчо-нормативної бази для функціонування сфер та галузей діяльності.

Учасники дослідження висловили свої погляди щодо можливих критеріїв інституційної спроможності фахових формувань (табл.3):

Протягом 2003-2009 років, автор, приймаючи участь у безпосередньому процесі створення і налагодженні зв'язків з фаховими об'єднаннями мав можливість отримувати достовірну інформацію про динаміку створення і розвитку іншої групи фахових формувань, а саме:

- ◆ Всеукраїнської асоціації пекарів;
- ◆ Об'єднання підприємств хлібопекарної галузі «Укрхлібпром»;
- ◆ Асоціації «Союз оптовиків і виробників алкоголю і тютюну» (COBAT);
- ◆ Асоціації «Укртютюн»;
- ◆ Української зернової асоціації;
- ◆ Асоціації «Укрм'ясо»;
- ◆ Національної асоціації молочників України «Укрмолпром»;
- ◆ Української Аграрної Конфедерації.

Аналіз діяльності цих формувань та матеріали розглянутих досліджень дають можливість стверджувати, що сьогодні в Україні відсутнє єдине бачення інституційної спроможності, фахової і організаційної спроможності, розуміння забезпечення саморегулювання діяльності. Керівники різних формувань сфер і галузей діяльності залежно від рівня своєї підготовки і, у певній мірі, особистих потреб та можливостей суб'єктивно визначають перелік вищевказаних вимог. Визначивши ці критерії, вони цілеспрямовують розвиток керованих

Таблиця 3
Погляди досліджуваних організацій щодо можливих критеріїв інституційної спроможності фахових галузевих організацій / об'єднань підприємств

№№	Категорія відповіді	Кількість відповідей
1	Наявність сплати членських внесків	17
2	Наявність власної фінансової основи діяльності (наприклад, членські внески та надходження від власної діяльності становлять не менше 50% загального обігу коштів)	9
3	Безготівковий обіг коштів перевищує певний мінімум, наприклад, складає: - понад 100 тисяч гривень на рік - понад 500 тисяч гривень на рік - 4 - понад 1 млн. гривень на рік - 3 - понад 2 млн. гривень на рік - понад 5 млн. гривень на рік	7
4	Організація має власні Стандарти діяльності підприємств галузі	9
5	Організація сертифікує своїх членів на відповідність чинним Стандартам діяльності	9
6	Організація має власні Кваліфікаційні вимоги до фахівців галузі	9
7	Організація сертифікує фахівців галузі	8
8	Диверсифікація напрямів діяльності організації (наприклад, не менше 5 окремих проектів чи напрямів діяльності щороку)	6
9	Диверсифікація нормативної бази організації (в розвиток положень Статуту прийняті додаткові документи, що регламентують діяльність організації, права та обов'язки її членів, порядок реалізації програмних завдань тощо)	6
10	Організація має певний мінімум штатних працівників, для яких ця робота є основною; наприклад, у штаті: - не менше 3-х осіб - 1 - не менше 5-и осіб - 6 - не менше 10-и осіб - 2 - понад 10 осіб - 2 - інше	15
11	Організація випускає власні періодичні та неперіодичні друковані видання	8
12	Організація має діючий сайт / портал	17
13	Організація забезпечує прозорість своєї діяльності	14
14	Організація консультує своїх членів	14
15	Організація є членом профільних міжнародних громадських об'єднань	10
16	Організація публічно виступає експертом з проблематики розвитку профільної галузі чи сфери діяльності	16
17	Організація взаємодіє з органами державної влади та місцевого самоврядування (участь в роботі громадських рад тощо)	15
18	Організація періодично (щороку чи раз на декілька років) замовляє незалежний аудит своєї діяльності та публікує (або оприлюднює на сайті) його результати	6
19	Інше (організація має кваліфікований персонал 1 відповідь; усе залежить від цілей та завдань – 1 відповідь)	2

Джерело: [7, 34 -35]

прикладні аспекти маркетингової діяльності

Рис. 1 Взаємозв'язок інституційної спроможності суспільства, держави, фахових об'єднань з фахово-організаційним рівнем формувань.

ними формувань у визначених напрямках з урахуванням існуючої нормативно-правової бази, або тих можливостей, які мають окремі об'єднання. Саме тому робота вітчизняних формувань є не системною, не забезпеченою єдиними законодавчо визначеними правилами на рівні держави, не достатньо ефективною, а іноді й гальмуючою для реального розвитку як окремих підприємств так і цілих галузей чи сфер діяльності.

Виходом із такої ситуації є поєднання теоретичних напрацювань вчених і практичного досвіду тих фахових об'єднань, керівники яких розуміють, що без створення відповідного інституційного поля, жодний організаційний і фаховий рівень не забезпечить можливості для переходу до ефективного саморегулювання сфери чи галузі діяльності. У зв'язку з цим автор пропонує оцінювати рівень готовності фахових формувань до виконання функцій саморегулювальної організації через відповідний рівень фаховості, організаційної спроможності, які у своїй основі мають відповідний рівень інституційної спроможності (рис.1):

Висновки

Повноцінне забезпечення саморегулювання окремих сфер чи галузей діяльності можливе за умови спільної зацікавленості суспільства, держави і виробника через створення збалансованого інституційного поля. Таке інституційне поле повинно задовольнити інтереси суспільства і держави, представників фахових об'єднань і всіх заінтересованих сторін та забезпечити безповоротну необхідність дотримання виробником критеріїв фаховості. При цьому рівень інституційної спроможності суспільства і держави повинен бути достатньо ефективним, щоб унеможливити відхилення критеріїв фаховості від вимог сьогодення і на перспективу. Інституційна спроможність суспільства і держави повинна посилювати інституційну спроможність фахових об'єднань, а вони, у свою чергу, забезпечувати саморегулювання окремих сфер чи галузей діяльності шляхом створення умов для досягнення формуваннями загальних і специфічних критеріїв фаховості. І навпаки: забезпечення саморегулювання окремих

сфер чи галузей діяльності повинно відбуватись шляхом досягнення відповідного рівня загальної і специфічної фаховості за умови відповідного рівня інституційної спроможності фахових об'єднань, держави, суспільства.

Джерела:

1. Институциональный подход к анализу рыночных и нерыночных хозяйственных систем. — М.: Финансы и статистика. — 1999 — 99 с.
2. Мельников С.Б. Институциональный механизм регионального управления. <http://www.koism.rags.ru/teach/lectures/01.php>.
3. Кирдина С.Г. Позволяют ли новые институциональные теории понять и объяснить процессы преобразований в современной России? — М.: ТЕИС, 2001 — 137 с.
4. Норт Д.С. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер.с англ.А.Н.Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З.Мильнера. М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997—117 с.
5. Лужанська Т. Професійні громадські організації в аграрному секторі економіки України: проблеми розвитку//Збірник робіт «Актуальні питання аграрної політики». - К.: 2005. с.55-98.
6. Дослідження технічних та програмних можливостей громадських організацій України в рамках спільного проекту Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» Дослідження виконане ВГО «Українська Асоціація Маркетингу» на замовлення проекту «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» Автори: Лилик І.В., Лилик С.В. <http://uam.in.ua>, ст. 59.
7. Підприємці у громадянському суспільстві: сучасна практика та завдання в Україні. Матеріали проекту ВГО «Українська Асоціація Маркетингу», К.: 2008/ під науковою редакцією: Лилик С.В. — К.: Українська Асоціація Маркетингу, 2008. — 92 с.